

УДК 340.12

DOI <https://doi.org/10.32837/apdp.v0i89.3194>*П. Б. Пилипишин*

ОБҐРУНТУВАННЯ ІДЕЙ ІНДИВІДУАЛІЗМУ В НІМЕЦЬКІЙ КЛАСИЧНІЙ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

Постановка проблеми. Німецька класична філософія є своєрідним підсумком філософсько-правової думки Нового часу та являє собою велику і найбільш впливову західноєвропейську течію. Найбільш відомими представниками цієї течії вважаються: І. Кант, Г. Гегель, І. Фіхте, Л. Фейєрбах, Ф. Шеллінг. Ці мислителі по-новому репрезентували багато світових, філософсько-правових проблем, у тому числі індивідуалістичних, адже відбулася переорієнтація з аналізу природу до дослідження людини. До цього часу індивідуалістичні проблеми не змогли вирішити ні емпіризм, ні раціоналізм, ні просвітництво, а тому саме з історії німецької класичної філософії починається вивчення людини, коли представники цієї філософії вперше усвідомили, що людина живе не у світі природи, а у світі культури. Людина здатна до раціонального пізнання, а отже, вище світу природи і всього буття – така установка визначала духовну ментальність німецької класичної філософії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Німецька класична філософія як західноєвропейська течія цікавила багатьох науковців, зокрема: Н.Р. Вакулич, Т.Б. Длугач, О.М. Корх, Є.Н. Петрову, М.Д. Рібакова, Н.С. Соловійову, Ф.А. Станжевського, А.І. Тимофєєва, Є.І. Чеботарьову, З.В. Шевченка та ін. Проте їхній науковий аналіз не стосувався розкриття індивідуалістичних ідей у Німецькій класичній філософії.

Мета статті полягає в розкритті індивідуалістичних ідей Німецької класичної філософії.

Основний матеріал дослідження. Німецька класична філософія являє собою свого роду філософську революцію, про яку можна говорити у двох сенсах. По-перше, в тому сенсі, що і Кант, і Фіхте, і Шеллінг, і Гегель, і Фейєрбах здійснили своїми вченнями радикальні новації в розвиток філософської думки. Не менш важливо, що кожний із них вважав себе радикальним новатором у філософії. Так, Кант, який, долаючи в Німеччині раніше пануючу «метафізику», вважав, що він робить «коперниківську революцію» щодо всієї попередньої філософії. Фіхте був переконаний, що для філософії значення його «науковчення» рівнозначно значенню Великої французької революції для соціально-політичної історії людства. Згідно з Гегелем, у створеній ним системі «абсолютного ідеалізму» людська думка вперше і назавжди знайшла «абсолютну істину». На думку Фейєрбаха, його «антропологія», революційно «перевертаюча» гегелізм, означає глобальний кінець філософії в колишньому її розумінні. По-друге, в більш глибокому розумінні, виявленому марксизмом, революційний характер німецької класичної філософії полягав у тому, що її вченням було розроблено діалектичний світогляд і були створені передумови для відповідного його суті матеріалістичному пере-

творенню. У ході цього перетворення, розпочатого К. Марксом і Ф. Енгельсом в 40-ті роки XIX ст. після ознайомлення з основними роботами Фейєрбаха, розкрилися революційні потенції гегелівської діалектики, в якій діалектична думка німецької класичної філософії досягла своєї кульмінації [1, с. 9].

Усіх цих мислителів також об'єднувало дослідження проблеми свободи, яке посідає значне місце у класичній німецькій філософії. Основний напрямок еволюції цих досліджень полягав у переході від трактування свободи у вигляді космологічної ідеї до розкриття її антропологічної і соціальної складових частин, тобто в переході від дослідження її можливості до розуміння дійсності. Власне, і Кант, і Фіхте розрізняли ідею поняття свободи і факт свободи. Перш за все, Кант аналізував ідею свободи і розвинув космологічне обґрунтування свободи виходячи з традицій метафізики. Фіхте, навпаки, виходив із факту свободи і обґрунтував її суб'єктивним, формальним чином. Відштовхуючись від Фіхте, Шеллінг намагається поєднати обидва способи обґрунтування свободи, бачачи в цьому основну ціль свого дослідження. Свої головні зусилля він зосередив на дослідженні онтологічних підстав людської свободи. У нього проблема людської свободи лежить у площині дихотомії добра і зла, набуваючи етичного відтінку [2].

Тому не можна не визнати, що класики німецької філософії мають величезні заслуги в розкритті та обґрунтуванні ідеї людської свободи. Виділимо найбільш важливі варіанти розгляду поняття свободи, що використовуються цими мислителями. Отже, по-перше, свобода є підставою автономії волі, гідності, відповідальності; по-друге – це ціль і засіб досягнення загального правового стану, як рушійний чинник розвитку відносин приватної власності, становлення держави і формування законодавства; по-третє, свобода розуміється як природне право, з якого як наслідок виводяться всі інші права. Наявність у розумінні людської свободи такого різноманіття значень представниками німецької класичної філософії свідчить про те, що саме це поняття є складним і багатограним, а проблема свободи в цілому трактується дуже широко, охоплюючи всі сторони буття як окремого індивіда, так і суспільства, і держави в цілому. Загалом упродовж всього періоду німецької класичної філософії здійснювався безперервний розвиток, поглиблення змісту поняття свободи, відбувалося становлення свободи як культурної форми, тобто спостерігалось змістовне зростання поняття свободи, яке визначило її сучасну смислову повноту [3, с. 30–33].

Таким чином, видатні мислителі німецької класичної філософії, незважаючи на значні розбіжності поглядів на свободу, намагалися зробити ідею свободи ключовою, через що розглядали її з різних позицій: психологічних, філософських, правових, етичних і ін. До особливостей розуміння свободи цієї епохи слід віднести:

– перша особливість – свобода особистості тісно пов'язана з капіталізмом. Визначення капіталізму та інтерпретація свободи сформульовані так, що припускають необхідність нерозривного зв'язку між ними. Для свободи капіталізм відкриває величезну, якщо не ключову, сферу соціального життя: виробництво і розподіл благ, що мають на меті задоволення людських потреб. При капіталістичній формі економічної організації свобода може процвітати, більш того, свобода стає необхідною, адже без неї неможливо досягти цілей економічної активності. Свободу осо-

бистості капіталізм визначає як здатність керувати своєю поведінкою виключно за допомогою схеми «засіб-мета»;

– друга особливість – індивідуалізм відбивається через концепцію свободи особистості. У його основі лежить ідеологія особистої, індивідуальної свободи, однією з вирішальних умов якої є автономія особистості, її право на незалежність, невтручання у сферу приватних інтересів з боку суспільства і держави. В основі такого підходу лежить якраз філософія негативної свободи, яка ототожнюється із власністю, причому із власністю на все, чим володіє людина у цьому світі: її життя, особисті якості, здібності і таланти, матеріальні об'єкти і відносини і т.п.;

– третя особливість – подвійність оцінки свободи особистості, тобто наявність свободи у одних людей вимагає щоб інші люди залишалися залежними (невільниками) [4, с. 34–36].

Ще однією характерною рисою для німецької класичної філософії є ідея духовності і моральності, яка була реалізована не тільки в філософії, а й у німецькій літературі, в першу чергу в роботах Гердера, Лессінга, Гете, Шиллера. Особливого звучання набуває в них тема гуманізму, конкретної моральності, моральної людини і морального суспільства. По суті, для всіх представників німецької класичної філософії гуманність, гуманізм представляються як природна мета розвитку суспільства. Їх сенс у повному розкритті задатків і здібностей людини, її розуму, духовності як потреби в щасті, в перевазі людських чеснот. Для німецьких класиків характерне розуміння того, що гуманність, духовність, добродіяння не дані людині від природи, спочатку, вони формуються через виховання та освіту. Поняття гуманності у німецькій класиці містить три основні положення: 1) про індивідуальне освітнє виховання як способі формування і розвитку особистості; 2) про освіту як особливий соціальний інститут; 3) про соціум, який живе і розвивається тільки завдяки тому, що в людині існують здібності, які повинні бути розвинені і втілені в життя. Іншими словами, поняття гуманності знаходить своє втілення в ідеї конкретного суспільства, виховує людину як носія найважливіших духовних якостей. [5, с. 65] Німецька філософія, на відміну від своїх попередників, вводить якісно новий підхід до аналізу взаємозв'язку людини і світу. Людина розглядається як внутрішньо активна істота, що впливає на світ і навіть конструює його. Саме Кант поклав початок такому підходу, оскільки ввів у філософію поняття об'єкта і суб'єкта пізнання, підкресливши при цьому активність суб'єкта, що пізнає. Кант показав, що «суб'єкт» і «людина» не тотожні. Тільки тоді людина виступає суб'єктом пізнання, коли здійснює активну діяльність, спрямовану на осмислення об'єкта. [6, с. 33] У літературі вважають, що однією з істотних рис німецької класичної філософії є її увага в процесі пізнання і життя людини до активної, конструктивної діяльності. Застосування принципу конструювання в концепціях Канта і Фіхте дозволяє обґрунтувати перехід від уявної, духовно-практичної діяльності до діяльності матеріально-практичної. У Канта це – реальні експерименти, у Фіхте – переробка природи. Близькі ідеї висловлюють і інші представники німецької класичної філософії. У цьому вони наближаються до Марксового пояснення життя людини і в цьому ставлять перед нинішніми філософами завдання подальших досліджень конструктивної діяльності людини [7, с. 131].

Отже, німецька класична філософія – це єдина філософська система, хоча і суперечлива, тому що прослідковується прагнення розв'язати суперечності системи свого попередника в кожній наступній філософії, і загальна логіка розвитку веде від однієї системи до іншої. Можна виокремити такі основні риси німецької класичної філософії:

1. Вирішення однієї загальної проблеми – проблеми граничних пізнавальних можливостей людини, що під час вирішення стає проблемою тотожності мислення і буття.

2. Принцип діяльності, який став єдиним знайденим і проведеним принципом рішення цієї проблеми – активності суб'єкта пізнання, що в навколишній реальності створював свій об'єкт.

3. За традицією, що походить ще від Декарта, розглядається суб'єкт як носій активності, а об'єкт – як та частина реальності, на яку спрямовано увагу суб'єкта, промінь його активності.

4. Ідея саморозвитку як результат розв'язання суперечностей всередині суб'єкта чи об'єкта, що приводить до нової якості та з якої витікає принцип активності і пізнавальної самостійності суб'єкта. У цьому випадку суперечність розглядається не як помилка в розміржуванні, а як загальне джерело розвитку буття, що є також умовою пізнання цього буття. Отже, суперечність розуміється як логічний, гносеологічний і онтологічний феномени, тобто збіг логіки, діалектики і теорії пізнання.

5. У вченнях мислителів німецької класичної філософії абсолют означає розгортання якогось логічного процесу у світі, що можна побачити за зовнішньою, емпіричною реальністю. Таким чином, у цілому відбуваються в німецькій філософській класиці деперсоналізація і пантеїзація Бога, тобто простежується продовження традиції філософії Нового Часу [8, с. 130].

Також, окрім вищеназваних ознак, у літературі спостерігаємо ще такі:

1) критика матеріалізму XVIII ст. усіма представниками німецької класики за його механіцизм;

2) докір попередньому матеріалізму у споглядальному характері та виокремлення творчої активності теоретичного мислення;

3) бажання подолати антиісторизм у попередній філософії, розробка філософії історії та пошук об'єктивних підстав для періодизації історії, який здійснювався у сфері духу;

4) незадоволення традиційною розумовою метафізикою, бажання перетворити філософію на науку, побудувати закінчену, універсальну, наукоподібну систему;

5) у розвитку філософських ідей безпосередня спадкоємність. Можна простежити у німецькій класичній філософії «перехід від матеріалістичних ідей докритичного Канта до суб'єктивного та трансцендентального ідеалізму критичного Канта, через суб'єктивний ідеалізм Фіхте до суб'єктивного ідеалізму Шеллінга та об'єктивного ідеалізму Гегеля, нарешті – до матеріалізму Фейєрбаха» [9, с. 56].

Підсумовуючи вищенаведене, слід звернути увагу, що класична німецька філософія до аналізу взаємозв'язку людини і світу підходить якісно по-новому, розглядаючи людину, перш за все, як внутрішньо активну істоту, що впливає на світ і конструює його. Тому хотілося б виділити риси, які були притаманні Німецькій класичній філософії та які мали вплив на формування індивідуалізму:

- зміщення акцентів з аналізу природи на дослідження людини, якій притаманні такі якості, як: вільнодумство, знання і вміння діяти зі «знанням справи»;
- твердження, що людина живе не у світі природи, а у світі культури;
- особливе ставлення до філософії, оскільки вбачали в ній роль совісті та душі;
- розробка німецькою класичною філософією цілісної концепції діалектики;
- твердження, що ніякої ідеології чи розпорядчих кодексів моралі не існує;
- дослідження людської сутності, духовного життя людини, а не тільки людської історії;
- гуманність, гуманізм представляються як природна мета розвитку суспільства;
- раціонально-теоретичне осмислення явищ дійсності, тобто людина повинна оцінювати свої можливості, опиратися на власний розум та нести відповідальність за свої вчинки та принципи;
- людина здатна до раціонального пізнання, а тому вище світу природи і всього буття;
- розгляд індивіда як мети, а не як засобу;
- підкреслення важливості прагнення людини до власної духовної сутності та вивчення проблеми високої моральності індивіда;
- основними якостями людини стають вільнодумство, знання і вміння діяти раціонально, а отже, нести відповідальність за свої дії;
- акцент на почутті власної гідності особистості;
- розкриття антропологічної, онтологічної і соціальної складової частини свободи;
- розуміння свободи як підстави автономії волі, гідності, відповідальності; цілі і засобу досягнення загального правового стану, як рушійного чинника розвитку відносин приватної власності, становлення держави і формування законодавства; як єдиного природженого природного права, з якого як наслідок виводяться всі інші права;
- людина розглядається як внутрішньо активна істота, що впливає на світ і навіть конструює його;
- введення у філософію поняття об'єкта і суб'єкта пізнання, підкресливши при цьому активність суб'єкта, що пізнає;
- «суб'єкт» і «людина» не тотожні, оскільки людина виступає суб'єктом пізнання тільки тоді, коли здійснює активну діяльність, спрямовану на осмислення об'єкта.

Література

1. Немецкая классическая философия второй половины XVIII – начала XIX века : учеб. пособие для ун-тов. Москва : Высш. шк., 1989. 480 с.
2. Тимофеев А.И. Тема человеческой свободы у Шеллинга. официальный сайт Русская Христианская гуманитарная академия. Раздел «Персоналии». С. 87–93. URL : <http://anthropology.rchgi.spb.ru/shelling/timofeev.pdf>.
3. Соловьева Л.С. Свобода как антропологическая характеристика : дис. ... канд. филос. наук : 09.00.13. Волгоград, 2012. 145 с.
4. Рыбаков М.Д. Свобода личности в правовой политике государства : диссертация ... кандидата юридических наук : 12.00.01. Тамбов, 2009. 191 с.
5. Ботвинова А.В. Духовность и гуманизм в открытом обществе : Социально-философский анализ : дис. ... д-ра филос. наук : 09.00.11. Москва, 2004. 320 с.

6. Длугач Т. Б. Две концепции конструктивизма XVIII века (Кант, Фихте). *Философский журнал*. 2016. № 1. С. 120–133.

7. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як мета-антропології. Навчальний посібник зі словником. 4-е видання перероблене та доповнене. Київ. КНТ, 2016. 396 с.

8. Данильян О.Г., Тараненко В.М. *Філософія* : підручник. Харків : Право, 2010. 312 с.

Анотація

Пилипшин П. Б. Обґрунтування ідей індивідуалізму в німецькій класичній філософії права. – Стаття.

У статті робиться спроба пошуку індивідуалістичних ідей у німецькій класичній філософії, яка є своєрідним підсумком філософсько-правової думки Нового часу та являє собою велику і найбільш впливову західноєвропейську течію. Найбільш відомими представниками цієї течії вважаються: І. Кант, Г. Гегель, І. Фіхте, Л. Фейєрбах, Ф. Шеллінг. Ці мислителі по-новому репрезентували багато світових, філософсько-правових проблем, у тому числі індивідуалістичних, адже відбулася переорієнтація з аналізу природу до дослідження людини. До цього часу індивідуалістичні проблеми не змогли вирішити ні емпіризм, ні раціоналізм, ні просвітництво, а тому саме з історії німецької класичної філософії починається вивчення людини, коли представники цієї філософії вперше усвідомили, що людина живе не у світі природи, а у світі культури.

Встановлено, що німецька класична філософія до аналізу взаємозв'язку людини і світу підходить якісно по-новому, розглядаючи людину, перш за все, як внутрішньо активну істоту, що впливає на світ і конструює його. Людина здатна до раціонального пізнання, а отже, вище світу природи і всього буття – така установка визначала духовну ментальність німецької класичної філософії.

Виявлено риси, які були притаманні німецькій класичній філософії та які мали вплив на формування індивідуалізму, зокрема основні з них такі: зміщення акцентів з аналізу природи на дослідження людини, якій притаманні такі якості, як: вільнодумство, знання і вміння діяти зі «знанням справи»; твердження, що людина живе не у світі природи, а у світі культури; дослідження людської сутності, духовного життя людини, а не тільки людської історії; гуманність, гуманізм представляються як природна мета розвитку суспільства; людина здатна до раціонального пізнання, а тому вище світу природи і всього буття; розгляд індивіда як мети, а не як засобу; підкреслення важливості прагнення людини до власної духовної сутності та вивчення проблеми високої моральності індивіда; акцент на почутті власної гідності особистості; розкриття антропологічної, онтологічної і соціальної складової частини свободи; людина розглядається як внутрішньо активна істота, що впливає на світ і навіть конструює його; введення у філософію поняття об'єкта і суб'єкта пізнання, підкресливши при цьому активність суб'єкта, що пізнає тощо.

Ключові слова: індивідуалізм, індивід, раціоналізм, рівність, гідність, свобода, відповідальність, німецька класична філософія.

Summary

Pylypshyn P. B. Substantiation of the idea of individualism in the German classical philosophy of law. – Article.

The article attempts to find individualistic ideas in German classical philosophy, which can be considered a result of philosophy and law studies of the modern times that became the leading and most influential Western European philosophical trend. The most famous representatives of this philosophy trend are as follows: I. Kant, G. Hegel, I. Fichte, L. Feuerbach, F. Schelling. These philosophers approached in a new way many world problems, philosophical and law issues, including individualistic issues, since they changed the emphasis from the analysis of nature to the study of a man. Until now, neither empiricism, nor rationalism, nor the Enlightenment enabled resolving individualistic problems. Thus, study of a man started together with the history of German classical philosophy, when the representatives of this philosophic trend first realized that a person lives not in nature but in the world of culture.

It was established that the German classical philosophy approached the analysis of relationship between a man and the world in a radically new way, viewing a person, first of all, as an internally active being that influences and constructs the world. A man is capable of rational cognition, and, therefore, is higher than the world of nature and all other beings. Such an attitude determined the spiritual mentality of German classical philosophy.

The features that were inherent to German classical philosophy and that influenced the formation of individualism were identified, in particular the key ones, such as shifting the emphasis from the analysis

of nature to the study of a man, which is characterized by such qualities as freethinking, knowledge and ability to act with competence; the assertion that a man does not live in the world of nature, but in the world of culture; study of the human essence, spiritual life of a man, not just human history; humanity, humanism are considered as a natural goal of society development; a man is capable of rational cognition, and therefore is above the world of nature and all beings; an individual is viewed as a goal, not as a means; the emphasis was put on the importance of man's desire for own spiritual essence and study of the issue of individual morality; emphasis on self-esteem; discovering anthropological, ontological and social components of freedom; an individual is viewed as internally active being who influences and constructs the world; introduction in philosophy the notions of object and subject of cognition, highlighting the intention of the cognizing subject.

Key words: individualism, individual, rationalism, equality, dignity, freedom, responsibility, German classical philosophy.